

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Volume: 3 Issue: 15

Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı

-Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-

**HÂCE MUHAMMED LUTFÎ EFENDİ’NİN ŞİİRLERİNDE İNSAN-I KÂMİL
DEFINITION OF MATURITY IN THE VERSES OF HACE HACE MUHAMMED LUTFI
EFENDI**

Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU*

Özet

Kemâl, kemâlât, kâmil, kavramları Hâce Muhammed Lutfî Efendi'nin şiirlerinde sıkça kullanılmaktadır. Onun mısralarında bu kavramlar anlama göre bazen yalın olarak, bazen ise çeşitli kelimelerle tamlamalar oluşturularak kullanılmıştır. Lutfî Efendi'nin insan hayatında en önemli gördüğü unsur kemâlâttır. O, insan-ı kâmil, merd-i kâmil gibi tamlamalarla kemâl vasfını insanla bütünleştirip, ondan ayrı düşünmezken, diğer taraftan da kâmil insanda bulunması gereken dinî, vicdânî, ahlâkî tutum ve davranışları detaylarıyla ifâde etmiştir. Lutfî Efendi, dizelerinde kâmil insanı, gönlü ve zihni hidâyet nuruyla aydınlanmış, elinden ve dilinden diğer insanların selamette kaldığı, Allah'a, kullara ve kendi nefesine karşı sorumluluklarını bilmekle kalmayıp bunları kusursuz denecek şekilde yerine getiren, gönlü güzelliklerin merkezi haline gelmiş kişi olarak tanımlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Lutfî Efendi, Kemâl, İnsan-ı Kâmil, Hz. Muhammed.

Abstract

Mature and maturity are the mostly used concepts in the verses of Hâce Muhammed Lutfî Efendi. They were sometimes used as bare words and sometimes as subordinatives. According to Lutfî Efendi maturity is the most important feature in a person's life. He used different subordinatives by combining person and maturity and defined a mature person as a human being with certain religious, conscientious, ethical manners. In his verses he said a mature person is the one whose mind and soul was enlightened by the holy light and who behaves responsibly to god, himself and to the others with good words and deeds; a person whose heart has been the centre of all kinds of goodness.

Key Words: Muhammed Lutfî Efendi, Mature, Mature Person, Hz. Muhammed.

Giriş

Hâce Muhammed Lutfî Efendi, 1868-1956 yılları arasında yaşamış, feyzini büyük oranda, Bitlis'te bulunan Küfrevî dergâhından almış bir mürşid, Türk milletinin istiklâl mücadelesinde Erzurum ve civarında büyük yararlılıklar göstermiş bir gâzi, âlim bir zat ve kâmil bir insandır (Ersöz, 1991: 16-18; Kutlu, 2006: 39-45).¹ O'nun yegâne eseri ise şiirlerinin

* Dr.

toplandığı “*Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*” isimli divançesidir. Biz, doktora tez konumuz olan bu şiirleri incelerken, bu mısraların, ne kadar kapsamlı olursa olsun bir tezin sınırlarını aşacağını düşündük, fakat aynı zamanda, onlardaki birikimin gözlerden uzak kalmasına da gönlümüz razı olmadı ve bunları çeşitli makalelerle, meraklılarının göz ve gönülleriyle buluşturmaya karar verdik.

Lutfî Efendi'nin eseri hece vezninin ve aruzun çeşitli kalıplarıyla yazılmış çok sayıda şiir, bir miraciye ve bir mevlid ihtiva eden, dinî ve tasavvufî muhtevâlî bir eserdir. Lutfî Efendi, şiirlerini toplumun her kesiminden, hemen her insanın anlayabileceği şekilde, sade ve samimi bir dille kaleme almıştır. Bu tercihte, onun insanlara feyz dağıtan bir müşid olmasının da rolü büyüktür. Bilindiği gibi şiir, genellikle ahenkli ifadeler olması dolayısıyla ezberlenmesi ve zihinde tutulması nesre göre daha kolay olmaktadır. O da bilgilerini ve duygularını çevresindekilere ve sonraki nesillere aktarmak için, insanların hatırlamakta fazla zorlanmayacakları, arzu ettiklerinde bir çırpıda okuyabilecekleri nazm yöntemini benimsemiş ve kullanmıştır. Şiirleri, samimi bir dost sohbeti tadında olmasıyla dikkat çeker.

Üslubu samimi olan bu şiirler, işledikleri konular itibariyle de, mücevher çeşitliliği ve kalitesi bakımından son derece kıymetli bir hazine görünümündedirler. Hazinenin en kıymetli ve müstesnâ parçası ise büyüklük ve parlaklık olarak eşsiz olan incidir ki, o, dinî ve tasavvufî muhtevâlî şiirlerde “*dürr-i yektâ*” olarak isimlendirilir. Dürr-i yektâ olarak vasıflandırılan Hz. Peygamber, onun mısralarında büyük bir itina ile harf harf işlenmiştir. Eserdeki şiirler bütün olarak değerlendirildiğinde bütün mısraların Hz. Peygamber'e çıktığı görülmektedir. O, insan-ı kâmil olarak değerlendirilmiş ve her haliyle insanlara örnek gösterilmiştir. O, her haliyle normal bir insandır, fakat kendisini masivâdan soyutlamış, Allah'ın emirlerine aşk ile yönelmiş, nefisini kontrol altına almış, kendinin dışındaki canlı-cansız her varlığa büyük bir duyarlılıkla yaklaşmayı hayat düsturu yapmış, kâmil bir insan olmuştur. Dolayısıyla Allah(cc) adetâ, Hz. Muhammed (as)'in şahsında insanoğluna: “*siz de bu özelliklere sahip olabilirsiniz, bu potansiyel hepinizde var*” diye seslenmiştir. Bu durum da insanların “*ama o, insanüstü bir varlık, elbette yapar, biz yapamayız*” bahanesini ortadan kaldırmıştır. Her insanda kâmil insan olma potansiyeli mevcuttur, kişiye düşen bu potansiyeli açığa çıkarmaktır. Lutfî Efendi şiirlerinde buna vurgu yapıp, kemâl kesbetmenin inceliklerini anlatmıştır.

İnsan-ı Kâmil Kavramı

İnsan-ı kâmil kavramı tasavvufta çeşitli şekillerde anlaşılmış ve bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır. “*İnsân-ı kâmil kavramı ilk devir sûfîlerinde rastlanmayan bir kavramdır. Ancak Hallâc-ı Mansûr: “Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı” hadisinden yola çıkarak, Allah'ın kendi nefsinde, kendisi için tecelli ettiğini söylemiştir. Bu tecelli ile Allah, kendi isim ve sıfatlarının hepsini ihata eden bir sûret vücûda getirmiştir. Hallâc'ın bu anlayışı, daha sonra İbn Arabî'nin “insan-ı kâmil” düşüncesine zemin hazırlamıştır. İnsan-ı kâmil fikri varlık fikrinin devamıdır ve onunla alâkalıdır. Nitekim İbn Arabî'ye göre kâinat ilk önce ruhsuzdu. Tıpkı cilası vurulmamış bir ayna görünümündeydi. Âdem bu cilasız aynanın cilası ve ruhu olmuştur. İnsan-ı kâmil Allah'ın bütün isimlerini bilen tek varlıktır. İnsan-ı kâmil maddî ve manevî bütün kemal mertebelerini kapsamaktadır. İnsan-ı kâmil, Hz. Muhammed'dir (Yılmaz, 2007: 345).”² Bir başka yerde ise tasavvufta insana verilen değer anlatılırken, tasavvufun insanı alabildiğine yücelttiği ve hatta onu “insan-ı kâmil” motifiyle kâinatın eksenini kabul ettiği ifade edilmektedir (Demirci, 2001: 148).³*

¹ Ahmet Ersöz(1991). *Alvarlı Efe Hazretleri*, İzmir: Nil Yayınları, s. 16-18; Hüseyin Kutlu, (2006). *Hâce Muhammed Lutfî Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul: Damla Yayınları, s. 39-45.

² H. Kamil Yılmaz(2007). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s.345.

³ Bkz. Mehmet Demirci(2001). *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Damla Yayınları, s.148.

“İbnü'l-Arabî çizgisinde gelişen tasavvufî gelenekteki muhtevasıyla insân-ı kâmil düşüncesini doğrudan Kur'an'dan çıkarmak mümkün olmasa da bazı âyetlerin insân-ı kâmil düşüncesi istikametinde yorumlanabileceği ve yorumlanageldiği görülmektedir. Meselâ Kur'an'da Âdem'in “halifelik” mevkiine sahip olduğu (el-Bakara 2/30), benî Âdem'in mükerrem kılındığı (el-İsrâ 17/70), insanın “ahsen-i takvîm” üzere yaratıldığı (et-Tîn 95/4), göklerde ve yerde olan her şeyin onun emrine verildiği (el-Câsiye 45/13), kendisine esmânun öğretildiği (el-Bakara 2/31) ve onun emaneti yüklendiği (el-ahzâb 33/72) ifade edilmektedir. Ayrıca ilk insana ilâhî ruhtan nefhedildiğini, bu mevkiin kıymetini bilenleri Allah'ın kendisine dost kıldığını, Allah'ın bazularına kendi tarafından ilim verdiğini (el-Kehf 18/65), Hz. Muhammed'in güzel örnek (el-Ahzâb 33/21) ve âlemlere rahmet (el-Enbiyâ 21/107) olduğunu bildiren âyetler de tasavvufun insân-ı kâmil konusundaki dayanağının Kur'an olduğuna delil olarak gösterilmektedir (Aydın, 2000: 22, 330).”⁴

Örneklerde de görüldüğü gibi âyetlerde, Allah(cc) insanı yüceltmiş, onu ne kadar önemseydiğini ifade etmiştir. Fakat buna ilaveten ona, en büyük sorumluluğu teklif etmiş, insan ise bu sorumluluğu, deyim yerindeyse cahil cesaretiyle yüklenmiştir. Yüklendiği sorumluluğun gereklerini yerine getirebilenler kemâlâtın zirvesine doğru ilerleyip, insân-ı kâmil payesini almaya hak kazanırlar, bu yolda engellere takılıp yılgınlık gösterenler ise, bu payeden nasipsiz kalırlar.

Bu kavram, Kâşânî'nin tasavvuf sözlüğünde ise, “*el-insânü'l-hakîkî*” başlığıyla verilmiş ve “*bilkuvve kemâlini bilfiil hale getirmiş insân-ı kâmil*” (Kâşânî, 2004: 82)⁵ anlamıyla karşılanmıştır. Bu tanıma göre insan-ı kâmil kendisinde potansiyel olarak bulunan iyi duyguları davranış düzeyine getiren insandır.

Bir diğer tanımda ise, İnsan-ı kâmil, Hakk'a ulaşan ve diğer insanları Hakk'a erdiren insandır, denilmektedir (Erginli, 2006: 477; Muhammed eş-Şâzelî, 1891: 98).⁶ *İnsan-ı kâmil, âlemin ruhu âlem de onun suretidir* (Uludağ,2005: 188).⁷ *İnsan-ı kâmilden murad, Hz. Muhammed Mustafa ve O'nun manevî mirasına sahip olanlardır. İnsan-ı kâmil Allah'a gerçek manada halife olmuştur* (Cebecioğlu, 2005: 315).”⁸ Bu tanımlardan da çıkarılacağı gibi, insan-ı kâmil örnek insandır. O, kendisini görenlere Allah'ı hatırlatır.

Abdü'l-kerîm b. İbrahim el-Cîlî ise “*insan-ı Kâmil*” isimli eserinde kâmil insanın Allah'ın “Hay” sıfatıyla hayat sahibi olmasına dikkat çekmektedir (el-Cîlî, ty: I, 233-240).⁹

İnsan-ı Kâmil isimli eserlerden bir diğeri ise Azîzüddîn Nesefî'ye aittir. Nesefî, yirmi iki risaleden oluşan eserinin ikinci faslında İnsan-ı kâmil anlatmıştır. Ona göre İnsan-ı kâmil, şerîat, tarîkat ve hakîkatte tam olur. Daha detaylı olarak ise onu, iyi söz, iyi fiil, iyi ahlâk ve irfân sahibi kimse olarak tanımlamıştır. Müellif, Kemâl yoluna giren bir çok kimsenin hedefe ulaşamayıp yarı yolda kaldığını ise üzülen ifade etmiştir (Nesefî, 2009: 69).¹⁰

İnsan-ı kâmil kavramı ortaya çıktıktan sonra, zamanla detayları artırılarak geliştirilmiş ve tasavvufta önemli ve vazgeçilmez kavramlardan biri olmuştur. Yukarıda örnekleri görüldüğü gibi, bu kavramla ilgili müstakil eserlerin kaleme alınmasının yanında, insan-ı kâmil kavramı tasavvuf kitaplarında da olmazsa olmaz bir konu başlığı olmuştur.

⁴ Mehmet S. Aydın(2000). “İnsân-ı Kâmil”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, C. 22., s.330.

⁵ Abdürrezzak Kâşânî (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 82.

⁶ Komisyon, Editör: Zafer Erginli(2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınları, s.477; Ebu'l-Mevâhib Cemaleddîn Muhammed eş-Şâzelî(1891). *Kavânînü hükmî'l-işrâk*, Dımaşk, s.98.

⁷ Süleyman Uludağ(2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalcı Yayınları, s. 188.

⁸ Ethem Cebecioğlu(2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, s.315.

⁹ Abdü'l-kerîm b. İbrahim el-Cîlî(?). *İnsan-ı Kâmil*, (Tercüme: Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa), İstanbul: Kitsan Yayınları, C. 1, s. 233-240.

¹⁰ Azîzüddîn Nesefî(2009), *İnsan-ı Kâmil*, (Tercüme:A. Avni Konuk, Hzl.: Sezai Fırat), İstanbul: Gelenek Yayınları, s. 69.

Lutfî Efendi'nin Mısralarında İnsan-ı Kâmil

Lutfî Efendi, kâmil insan olma yolunda hangi aşamalardan geçilmesi gerektiğini, nelerin yapılması ve yapılmaması gerektiğini, dinî-ahlâkî, bireysel-toplumsal açıdan hassas olunması gereken noktaları büyük bir incelikle belirtmiş ve açık bir şekilde ifade etmiştir. Onun, mısralarında insan-ı kâmil kavramına alternatif olarak kullandığı bir kavram da “merd-i kâmil” dir. Merd-i kâmil olunması istenirken, onun özelliklerinden ikisine işaret edilmiştir. Ona göre, kâmil insanın öncelikli özelliği dinî yükümlülüklerini yerine getirip, bu emirlerle amel etmesi ve bu vesileyle ilâhî aşk âlemine yol bulmasıdır. Zira Allah'ın emirleriyle hareket etmeyen kulun mânevî tekâmül basamaklarını çıkması pek mümkün görülmemiştir.

Ol merd-i kâmil şer' ile âmil

Olasın kâil âlem-i aşka¹¹

Önceki mısralarla paralel anlam ihtiva eden bir diğer örnekte ise, dinin emirlerinin her iki cihanda da insanı kemâl sahibi yaptığı belirtilmekte ve inananların kalp ve gönüllerinin şifâsının Allah'ın emirlerine uygun yaşamak olduğu vurgulanmaktadır. İnsan, Allah'ı sevip önemseyerek olgunlaşır, gönül tahtına yüce yaratıcısını sultan yaparak maddî ve manevî olarak terakkî eder. Bu terakkînin sonucu ise kâmil insan olmaktır.

Şer' atdır eden her dü-cihânda kâmil insânı

Belî ehl-i îmânın sadr-ı şifâsı şer' atdır¹²

Kâmil insanın bir başka özelliği ise su gibi tevâzû sahibi olup kibre kapılmaması, her durum ve şartta özüne ve yaradılış gayesine uygun davranarak maddî ve manevî açıdan hayat verici olmasıdır. O, su gibi Allah'ın huzurunda yüzünü yere koyar ve bu vesileyle Allah'ın kulu olduğunu gösterirken, hem kendisi hayat bulur hem de çevresinin hayat kaynağı olur.

Su gibi alçaklara eyle tenezzül ver hayât

Yüz yere koy Hakk'a karşı abd-i Rahmân'lık budur¹³

Lutfî Efendi bazı mısralarında, insân-ı Kâmilin toplumsal yönünü daha çok ön plana çıkarmış ve kemâl sahibi olmanın bir diğer göstergesi olarak, fakîrlere ihsanda bulunup onları sevindirmeyi ele almış ve asıl sultânlığın cömertlik sancağını elinde tutma olduğunu ifade etmiştir. Zira toplumun huzur ve refahı için insanların birbirleriyle barışık olmaları, yekdiğerlerine karşı güzel düşünceler besleyip, iyi davranışlarda bulunmaları hayâtî öneme sahiptir. Toplumda zenginle fakir arasında dostluğun tesis edilmesi ve devamı ise, İslam dininin şartlarından olan zekat, Allah katında son derece önemli olan sadaka, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in önemseyip tavsiye ettiği hediyeleşme gibi unsurlarla sağlanmak istenmiştir. Bilindiği gibi bunların usulüne uygun olarak uygulandığı dönemlerde sosyal barış ve huzur ortamı büyük oranda temin edilmiştir.

Gün gibi güldür fakîrlere yüzünü ihsân ile

Dut sehâvet sancağın sen halka hâkânlık budur¹⁴

Mâsivâ kelimesi, Allah'ın dışında, özellikle de maddî olan her şeye karşılık kullanılmaktadır. Mânevî basamakları çıkmaya başlayan insandan istenenlerden biri de, maddeyi amaç olarak görmeyip onu manevî terakkisine bir sıçrama tahtası yapmasıdır ki, bunu yapanlar mâsivâyı gönüllerinden çıkarıp dünya sevgisinden uzaklaşırlar. Dünya onlar için gidecekleri âhiret yurdunun yolu üzerinde bulunan bir mola yeridir, dolayısıyla oraya gönül

¹¹ Hâce Muhammed Lutfî Efendi(2006). *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, İstanbul: Damla Yayınları, s.473.

¹² Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s.229.

¹³ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 241.

¹⁴ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 241.

bağlamazlar. Lutfi Efendi de şiirlerinde bunu sürekli vurgulamakta ve her fırsatta dünyanın bir imtihan yeri ve geçici bir mekan olduğunu ifade etmektedir. O, kemâl kesbetmek isteyenin mâsivâdan uzaklaşıp, mânevî olgunluğa erişip, kâmil olmuş kalplerin derinliklerinde seher vaktinde goncanın gönlüne zarifçe inen bir şebnem misâli yerleşip, onunla bütünleşip hayatını gül olarak devam ettirmeyi başarmasını istemektedir. O, şebnemin sabah vakti gül goncalarının hayat kaynağı olması gibi sen de kâmil bir kalbin derinliklerinde yerini al ki hem hayat veresin hem de hayat bulasın demektir. Bu mısralarda, “*mâsivâdan kurtulmanın bir yolu olarak, emin bir yurt tavsiye edilmiştir. Zira kâmil insan mâsivâyı kalbinden söküp atmış kimsedir, oraya yerleşen de doğâl olarak mâsivâdan uzaklaşmış olmaktadır*”(Farsakoğlu, 2010: 437).¹⁵

Gir derûn-i kalb-i kâmilde bulun şebnem gibi

Bî-araf ol mâsivâdan şâh-ı devrânlık budur¹⁶

Bir başka örnekte ise, kâmil insanların kapısında duranlar elbette kâmil olur, cânânına cânını veren onun sırlarına âşinâ olur denilmekte ve insanların yakınlarında bulunanlardan ne kadar etkilenebildikleri ifade edilmektedir. İnsanoğlu çevresiyle etkileşim halinde yaşamaktadır. Ondan etkilenmekte ve onu etkilemektedir. Bu durum sadece fiziksel çevre için değil sosyal çevre için de geçerlidir. Dolayısıyla, iyi insanların arasında bulunan insanlar genelde, bir süre sonra onlara benzemeye başlamakta, kötü insanların arasında bulunanlar ise zamanla olumsuz davranışlara alışmaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde, bu durumu anlatan “bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” sözü fazlasıyla manidardır.

Kemâlât ehline der-bân olan kâmil olur elbet

Veren cânânına cân sırrına şâmil olur elbet¹⁷

Bu paraleldeki bir başka beyitte ise, kâmil insanlara hizmet edip onları takip edenler saadete ulaşırlar ve yiğitler yiğidi olurlar denilmektedir. Kâmil insan, teorikten çok pratikle ilgilenir. Öğrendiği güzellikleri bilgi düzeyinde bırakmaz, yaşantı düzeyine geçirir ve mesajını sözlü olarak ifade etmektense hal diliyle anlatmayı tercih eder. Sözlü olarak anlattıklarını ise, muhatabının anlayış durumunu göz önünde bulundurarak, onun anlayabileceği şekilde anlatır. Böyle insanların yakınında durup onlardan hep iyilik ve güzelliklerin sadır olduğunu görenler ise genelde onlar gibi olmaya gayret gösterirler.

Kim kemâlât ehline peyrev ola elbet olur

Zî-seâdet âkıbet merdâneler merdânesi¹⁸

Kemâlât ehlinin izinden gidenler, bir süre sonra gözlerinden gaflet perdesini atıp eşyânın hakikatini görmeye ve onun gerçekten ifade ettiği anlamı anlamaya başlarlar. Bu başlangıç onları kemâl noktasına taşıma yolunda çok önemli bir adımdır. Bu adımın devamını getirenler ise insan-ı kâmil olmaya namzet hale gelirler.

Bu gaflet perdesin kaldır gözünden seyret eşyâyı

Kemâlât ehline peyrev olan anlar bu ma'nâyı¹⁹

Kâmil insan, kalb hazinesinde hidâyet incisi olduğunu bilir ve onu bulup çıkarır. Hidâyet incisine sahip olan ise, nefsinin, Hz. Ali'nin savaş meydanlarında gösterdiği yiğitlik gibi bir yiğitlikle katleder. Nefsi katletmekle kastedilen anlam mecazdır ve bu ifadeyle nefsin isteklerini değil, Allah'ın isteklerini iştirip, yerine getirme kastedilir. Bunu yapabilenler, O'nun rızâsını kazanıp yiğitlere serdâr olurlar. Allah (cc) insanı, her açıdan büyük bir potansiyelle

¹⁵ Ayşe Farsakoğlu(2010). *Hâce Muhammed Lutfi Efendi'nin Şiirlerinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 437.

¹⁶ Hâce Muhammed Lutfi Efendi, age, s. 241.

¹⁷ Hâce Muhammed Lutfi Efendi, age, s. 121.

¹⁸ Hâce Muhammed Lutfi Efendi, age, s. 533.

¹⁹ Hâce Muhammed Lutfi Efendi, age, s. 536.

donatarak yaratmıştır. İnsandan yegâne isteği ise, potansiyelinin farkına varıp onu iyilik yönüne kanalize etmesi ve dinî ve ahlâkî değerler noktasındaki hassasiyetlerini derinleştirmesidir. Bunu yapabilmenin ilk adımı ise insanın, gönlündeki hidâyet incisine ulaşmasıdır.

Sendedir dürr-i hidâyet kenz-i kalbde bul anı
Hayderâne nefsi katlet mîr-i merdânlık budur²⁰

Lutfî Efendi'ye göre, kemâlat yolundaki engellerden bir diğeri, boş fikir ve hayal ile meşgul olup, günlerini bunlarla geçirmektir. Bu durumun üstesinden gelebilmek için ise, Allah ile olmayı nefse emretmek gerektiği ifade edilmiştir. Zira nefs Allah ile olduğunda, günlerini boş fikir ve hayal ile geçirmek yerine, bu günleri dünya ve âhiret açısından kalıcı ve kıymetli kılacak şekilde değerlendirmeyi tercih eder. Daha açık bir anlatımla, insan ancak nefsin yönetimini Allah'ın emrine verirse bu boş düşünce ve hayallerden kurtulabilir.

Boş fikr ü hayâlât ile eyyâm-güzer olma
Allah ile olmaklığa ver nefse kumanda²¹

Kemâl noktasında zirve insan ise Hz. Muhammed (as)'dir. O, insanlık meziyetleriyle kâmil olmasının yanında, son peygamber olarak da peygamberlikteki kemâlin göstergesidir. Peygamberlik onunla sonlanmış, ilâhî mesaj onunla kemâle erip, kıyâmete kadar bâkî olmuştur. Bütün bu özellikleriyle o, kıyâmet gününde şefâ'at tahtının sultânı olmuştur.

Şefâ'at tahtına sultân olan yevm-i kıyâmetde
Kemâlâtı kemâle ermiş olandır risâletde²²

Kâmil insanlara Rıdvân'ın cenneti yeterli gelmez, onların istedikleri tam olarak bu da değildir. Onlar cezbe anında söylediği “ene-l Hak” sözünden dolayı dâra çekilen Mansûr misali, Allah aşkıyla yanar ve Rab'lerinin rızâsını isterler. Yunus Emre'nin söyleyişiyle, onlar cennet ve huri istemezler²³, sadece Allah'ın rızâsını arzu ederler ve kıymet biçilemeyen tek unsurun O'nun rızâsı olduğunu bilirler.

Kemâlât ehline kâfi değildir cennet-i Rıdvân
Muhabbet zencirinde Mansûr-ı ber-dâre cân kurbân²⁴

Lutfî Efendi zamanından şikayet ettiği bir şiirinde, ar ve edeb yoksunu insanların baş köşelerde olduklarını, kâmil insanların ise geri planda tutulup, onlara kıymet verilmediğini büyük bir üzüntüyle anlatmıştır. Bu durumun o dönemde yaşayan insanlara eksiklik olarak yeterli olduğunu belirtmiştir.

Arsız edebsiz ileri, ehl-i kemâl kaldı geri
Dindârların yokdur yeri, yetmez mi bu noksan bize²⁵

Lutfî Efendi, aşağıdaki örnekte ise, yine devrinden şikayetle, işlerin câhil ve zalim kimselerin eline bırakıldığını anlatırken, aynı zamanda kâmil insanda bulunmaması gereken özellikleri saymaktadır. Kâmil insan irfan sahibidir, cahillikten uzaktır ve ondan asla zulüm sâdir olmaz.

²⁰ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 241.

²¹ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 105.

²² Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 449.

²³ *Cennet cennet didükleri bir ev ile birkaç hûri/ İsteyene virgil anı bana seni gerek seni.*(Krş.: 8. Beyit, (1990). *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.384.

²⁴ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 372.

²⁵ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 469.

Câhil ü cefâkâr eline verdik umûru
Erbâb-ı kemâl kesdi gümân kalmadı gitdi²⁶

Bir diğerk beyitte de zamanından şikayetle, ilim kalktı ve yeryüzü zulüm karanlığına boğuldu denilirken kemâl ile îmân kavramları birlikte kullanılmıştır. Bu durum ise, her iki kavramın benzer oranda önemsendiğini gösterir. Lutfî Efendi, îmânın ve kemâlâtın olmadığı yeri zulmün karanlığının kaplayacağına işaret etmiş, insanların maddî-mânevî huzura ulaşabilmek için öncelikle kâmil îmâna sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Ref' oldu ilim rûy-i zemîn doldu zulümât
Herkesde kemâl ile îmân kalmadı gitdi²⁷

İnsan-ı kâmilin önemli özelliklerinden biri de kalbini parlatıp iç dünyasını aydınlatması ve hiçbir varlığın cânını incitmemesidir. O, karşılaştığı canlı cansız her varlığı Allah'ın kendisine bir emaneti olarak görür ve onlara bu hassasiyetle yaklaşır. O, cân incitmeyi Allah'ı incitmekle eşdeğer görür. Bilir ki her cân yaratıcısından bir parça taşır ve sadece bunun için bile fazlasıyla değerlidir. Lutfî Efendi de şiirlerinde her fırsatta, bu konuda hassas olunmasını tavsiye etmektedir.

Dilersin kalbini olsun ürûşân
Elbisen toz eyle başın perîşân
Erbâb-ı kemâle budur bir nişân
Bu dâr-ı dünyâda incitme cânı²⁸

İncitme ve incinme kavramlarına farklı bir bakış ise incinme noktasındandır. O, incitmemeyi tavsiye etmesinin yanında, incinmemeyi de tavsiye etmektedir. Lutfî Efendi, inciden insanlardan incinmeyi, tam olgunlaşmamış olma olarak değerlendirmektedir. Aşağıda verilen mânide de kâmil insanın, kendisini incitmeye, yaralamaya çalışanlara karşı, kırılmadan vakur bir duruş sergileyebileceğine işaret edilmiştir.

Âşık der incidenden
İncinme incidenden
Kemâlde noksân imiş
İncinen incidenden²⁹

Sonuç olarak, en güzel örneği Hz. Muhammed (as)'in şahsında görülen insan-ı kâmil, örnek insan olarak tanımlanabilir. O, maddî-mânevî açıdan kendisini yetiştirmiş, kendisiyle, yaratıcısıyla ve çevresiyle barışık, karşısındakini kendi nefsi gibi görerek ona karşı davranışlarını düzenleyen kimsedir. Benliğini Allah aşkıyla eritmiş, kendisinde mâsivâ sevgisinden, kötü duygulardan ve davranışlardan eser kalmayınca kadar ilâhî aşk ateşinde döne döne pişmiştir. Ona bakanlar, ilâhî aşkın, insana kattığı güzelliği açıkça görürler. Ondan hiçbir şekilde kendilerine zarar gelmeyeceğini bilerek, onun yakınında güven içerisinde yaşarlar. Lutfî Efendi'nin şiirlerinde tanımladığı insan-ı kâmil bütün bu özellikleri kapsamaktadır. Ona göre kemâlât noktasına ulaşmak, çaba gerektirse de imkansız değildir ve Allah(cc) bu konuda çaba gösterenlerin yanında ve yardımındadır.

²⁶ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 511.

²⁷ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 511.

²⁸ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 568.

²⁹ Hâce Muhammed Lutfî Efendi, age, s. 676.

KAYNAKÇA

- Abdü'l-kerîm b. İbrahim el-Cîlî (?). *İnsan-ı Kâmil*, (Tercüme: Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa), İstanbul: Kıtasan Yayınları.
- Abdürrezzak Kâşânî (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- AYDIN, Mehmet S. (2000). “İnsân-ı Kâmil”, *DİA*, C. 22, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Azîzüddîn Nesefî (2009), *İnsan-ı Kâmil*, (Tercüme:A. Avni Konuk, Hzl.: Sezai Fırat), İstanbul: Gelenek Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- DEMİRCİ, Mehmet (2001). *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Damla Yayınları.
- Ebu'l-Mevâhib Cemaleddîn Muhammed eş-Şâzelî (1891). *Kavânînü hükmi'l-işrâk*, Dımaşk.
- ERGİNLİ, Zafer.(Editör) (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınları.
- ERSÖZ, Ahmet (1991). *Alvarlı Efe Hazretleri*, İzmir: Nil Yayınları.
- FARSAKOĞLU, Ayşe (2010). *Hâce Muhammed Lutfî Efendi'nin Şiirlerinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Hâce Muhammed Lutfî Efendi (2006). *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, İstanbul: Damla Yayınları.
- KUTLU, Hüseyin (2006). *Hâce Muhammed Lutfî Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul: Damla Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (1990). *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- YILMAZ, H. Kamil (2007). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.